

تحلیلی بر عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی در اقتصاد ایران از نگاه یونیدو ۲۰۲۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای بزرگ بخشایش پریمت بخشایند

بنام

شماره مسلسل: ۱۸۵۱۲
کد موضوعی: ۳۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۸/۲۳

عنوان گزارش:

تحلیلی بر عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی
در اقتصاد ایران از نگاه یونیدو ۲۰۲۲

نام دفتر:

مطالعات انرژی، صنعت و معدن (گروه صنعت)

تهیه و تدوین:

علی ازدری

ناظران علمی:

محمدحسن معادی رودسری، سعید شجاعی

ویراستار تخصصی:

محمد ابید، نفیسه حاجی صفری

ویراستار:

شیوا اسکندری

واژه‌های کلیدی:

۱. رقابت‌پذیری

۲. صنعت

۳. ایران

۴. یونیدو

فهرست مطالب

۴

چکیده

۵

مقدمه

۶

تبیین ابعاد شاخص عملکرد رقابت صنعتی (CIP) یونیدو

۷

مقایسه تطبیقی رقابت پذیری صنعتی کشورهای جهان

۸

بررسی عملکرد رقابت پذیری صنعتی در ایران

۱۳

نتیجه گیری و توصیه های سیاستی

۱۴

منابع و مآخذ

تحلیلی بر عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی در اقتصاد ایران از نگاه یونیدو ۲۰۲۲

[چکیده]

کشور از حدود ۹ درصد در سال ۲۰۱۰ به حدود ۴۰ درصد در سال ۲۰۲۰ و سهم صادرات محصولات با سطح فناوری متوسط و پیشرفته نیز از حدود ۱۸ به ۳۳ درصد افزایش پیدا کرد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عملکرد صنعتی کشور در سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه از بعد تحول در ساختار تولید صنعتی دارای پسرفت و از بعد تحول در ساختار تجارت صنعتی دارای پیشرفت بوده است. همچنین بررسی داده‌های سری زمانی یونیدو بیانگر متوقف شدن موتور خلق ارزش در بخش صنعت ایران و قرار گرفتن میزان ارزش افزوده صنعتی حول رقم ۶۰ میلیارد دلار در یک دهه اخیر است. به عبارت دیگر میزان ارزش افزوده بخش صنعت ایران طی یک دهه اخیر با رقم سال ۲۰۰۹ (سال ۱۳۸۸) یکسان است. براساس نتایج مطالعات پایش محیط کسب‌وکار می‌توان نتیجه گرفت تشدید و تداوم تحریم‌های غرب از اوایل دهه ۹۰ و به دنبال آن اورشوتینگ نرخ ارز به‌ویژه در اوایل سال ۱۳۹۷، عدم ثبات در مقررات و بخشنامه‌های دولتی، عدم مدیریت مناسب زنجیره‌های تأمین مواد اولیه و تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی و در نهایت افزایش سرسام‌آور هزینه‌های مبادله، مهم‌ترین دلایل متوقف شدن موتور خلق ارزش در بخش صنعت ایران طی یک دهه اخیر است.

مطالعه حاضر با هدف واکاوی وضعیت و جایگاه رقابت‌پذیری صنعتی یا محصولات کارخانه‌های ایران نگاشته شد. این مطالعه از نوع کاربردی و روش تحقیق از نوع اسنادی - تحلیل آماری است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد، شاخص عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی (CIP) ایران در سال ۲۰۲۰ با امتیاز ۰/۰۴۶ در جایگاه ۵۵ ام جهان قرار گرفت. وضعیت عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی ایران پایین‌تر از متوسط جهانی (۰/۰۶۲) قرار دارد. بررسی تحولات ساختار تولید و تجارت صنعتی ایران طی دو دهه اخیر نشان می‌دهد ساختار تولید صنعتی ایران از سال ۲۰۱۰ به بعد تضعیف شده و از نقش بخش صنعت هم از بعد ارزش افزوده صنعتی و سهم در اقتصاد ملی و هم از بعد سطح فناوری کاسته شده است به نحوی که سهم بخش صنعت در اقتصاد کشور در سال ۲۰۲۰ (سال ۱۳۹۹) به ۱۲/۹ درصد و سهم صنایع با فناوری متوسط و پیشرفته به حدود ۴۴ درصد تنزل پیدا کرد. به عبارت دیگر در سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه در مقایسه با دو برنامه سوم و چهارم توسعه، ساختار تولید صنعتی کشور تضعیف شد و از نقش آن در اقتصاد ملی کاسته شد. اما در مقابل ساختار تجارت یا صادرات صنعتی روند نسبتاً رو به بهبودی داشته است به گونه‌ای که سهم صادرات صنعتی از کل صادرات غیرنفتی

[مقدمه]

شاخص عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی^۱ یکی از شاخص‌هایی است که یونیدو (UNIDO) برای ارزیابی توان رقابت و عملکرد صنعتی اقتصادهای مختلف مورد استفاده قرار می‌دهد. در این شاخص با بهره‌گیری مجموعه‌ای از زیرشاخص‌های مرتبط، توان تولید و صادرات کالاهای صنعتی یک اقتصاد مورد ارزیابی قرار گرفته و با سایر کشورها مقایسه می‌شود.^۲ این شاخص، ظرفیت کشورها را برای حضور در بازارهای داخلی و بین‌المللی و فعالیت‌های با ارزش افزوده بالا و دارای فناوری برتر نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان گفت تفاوت‌های چشمگیری در توانایی کشورها برای تولید و صادرات صنعتی یا کالاهای کارخانه‌ای در ارتقا و همچنین در تأثیر اقتصاد بر تجارت جهانی و ارزش افزوده کالاهای کارخانه‌ای وجود دارد.

سال ۲۰۲۰ شروع همه‌گیری کووید-۱۹ است. زندگی افراد هم در سطح شخصی و هم اجتماعی دچار تغییر شده است. بسیاری مجبور به کار از راه دور^۳ شدند درحالی‌که کارگران ضروری^۴ مجبور به ادامه کار با وجود خطر ابتلا به سرایت هستند و بسیاری دیگر، شغل خود را از دست داده‌اند. دولت‌ها دو وظیفه دارند، از گسترش ویروس جلوگیری کنند و درعین حال تلاش کنند اقتصاد را سرپا نگه دارند. به‌ناچار بسیاری از کسب‌وکارها ضرر شدیدی را متحمل و دچار ورشکستگی شدند. در این شرایط این سؤال پیش می‌آید که چگونه رقابت‌پذیری را پس از همه‌گیری کووید-۱۹ تجزیه و تحلیل خواهیم کرد؟ آیا واقعاً چیزی تغییر کرده است، اگر پاسخ بله باشد، چه چیزی؟ برای پاسخ به این سؤال و سؤال‌های دیگر ابتدا باید رقابت‌پذیری و چرایی اهمیت آن را درک کنیم.

یونیدو، رقابت‌پذیری را به‌عنوان ظرفیت کشورها برای افزایش حضور در بازارهای داخلی و بین‌المللی و درعین حال توسعه بخش‌ها و فعالیت‌های صنعتی با ارزش افزوده و محتوای فناوری^۵ بالاتر تعریف می‌کند (UNIDO, ۲۰۲۰). براساس این تعریف، بهبود رقابت‌پذیری صنعتی مستلزم دو عنصر اساسی است. عنصر اول، گسترش تولید است که برای افزایش حضور در بازارهای داخلی و بین‌المللی ضروری است. درحالی‌که اولین عنصر رقابت‌پذیری صنعتی بر گسترش تولید متمرکز است، عنصر دوم بر «کیفیت» گسترش تولید متمرکز دارد. افزایش رقابت‌پذیری صنعتی کلید توسعه صنعتی است و از این رو به‌عنوان اولویت اصلی در دستور کار بسیاری از کشورهاست. طبق تعریف رقابت‌پذیری صنعتی، گسترش تولیدات صنعتی، ارتقای ردبان فناوری^۶ و افزایش حضور در بازار در سطح محلی و جهانی همگی ابزارهای مؤثری برای ارتقای رقابت‌پذیری صنعتی و در نتیجه از عوامل مهم توسعه صنعتی یک کشور هستند.

در این مطالعه ابتدا ابعاد شاخص عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی یونیدو تبیین می‌شود. در بخش دوم گزارش به مقایسه تطبیقی عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی در کشورهای مختلف جهان پرداخته می‌شود و در ادامه در بخش سوم، روند شاخص‌ها و عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی ایران در دوره‌های زمانی مختلف و عمدتاً هم‌زمان با سال‌های برنامه‌های پنج‌ساله سوم تا ششم توسعه بررسی و تحلیل می‌شود. در نهایت در بخش چهارم، نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی برای بخش صنعت و اقتصاد ایران ارائه خواهد شد.

1. Competitive Industrial Performance (CIP)

۲. قدرت هر کشور در زمینه رقابت‌پذیری صنعتی با سایر کشورها در حوزه تولیدات صنعتی با عددی بین صفر تا یک اندازه‌گیری می‌شود. هرچه این رقم به عدد یک نزدیک‌تر باشد نشانگر قدرت بیشتر آن کشور در عملکرد رقابت‌پذیری است.

3. Work Remotely

4. Essential Workers

5. Technological Content.

6. Technological Ladder.

[تبیین ابعاد شاخص عملکرد رقابت صنعتی (CIP) یونیدو]

- سازمان یونیدو در گزارش سالیانه خود از طریق هشت زیرشاخص، عملکرد رقابت صنعتی کشورها را مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌دهد:
- شاخص‌های بخش ظرفیت تولید و صادرات محصولات کارخانه‌ای^۱
این بخش از دو شاخص تشکیل شده است:
    ۱. سرانه ارزش افزوده تولیدات کارخانه‌ای^۲: این شاخص نسبت ارزش افزوده صنعتی (به قیمت ثابت) به‌ازای هر نفر است که سطح صنعتی شدن کشور را نشان می‌دهد.
    ۲. سرانه صادرات کارخانه‌ای^۳: این شاخص بیانگر نسبت ارزش صادرات صنعتی به‌ازای هر نفر (ظرفیت صادرات صنعتی) است که توانایی فنی یک کشور برای تولید کالاهای رقابتی همراه با تغییرات فناوری را نشان می‌دهد.
  - شاخص‌های بخش تعمیق و ارتقای فناوری
این بخش از چهار شاخص تشکیل شده است:
    ۱. سهم کالاهای صنعتی با تکنولوژی متوسط و بالا در کل ارزش افزوده صنعتی^۴: این شاخص بیانگر سهم ارزش افزوده صنایع با فناوری بالا و متوسط در کل ارزش افزوده صنعتی یک کشور است که پیچیدگی فناوری در صنعت کشور را نشان می‌دهد.
    ۲. سهم ارزش افزوده صنعتی از تولید ناخالص داخلی^۵: این شاخص بیانگر سهم ارزش افزوده صنعت در یک اقتصاد یا اندازه بخش صنعت در میان بخش‌های مختلف اقتصاد است.
    ۳. سهم کالاهای با فناوری متوسط و بالا در صادرات صنعتی^۶: سهم کالاهای با فناوری متوسط و بالا در صادرات صنعتی (ساخت) بیانگر محتوای فناوری و پیچیدگی صادرات است.
    ۴. سهم صادرات صنعتی در کل صادرات^۷: این شاخص بیانگر نسبت میزان تولید صنعتی به فعالیت‌های صادراتی است.
  - شاخص‌های اثرگذاری جهانی:
این بخش از دو شاخص تشکیل شده است:
    ۱. اثرگذاری یک کشور بر ارزش افزوده صنعتی جهان^۸: این شاخص بیانگر سهم یک کشور در ارزش افزوده صنعت جهان است که عملکرد نسبی یک کشور و تأثیر آن را در صنعت جهانی نشان می‌دهد.
    ۲. اثرگذاری یک کشور بر ارزش صادرات صنعتی جهان^۹: این شاخص نشان‌دهنده سهم یک کشور در ارزش صادرات جهانی است که نشانگر وضعیت رقابت نسبی یک کشور نسبت به کشورهای دیگر در بازارهای بین‌المللی است.

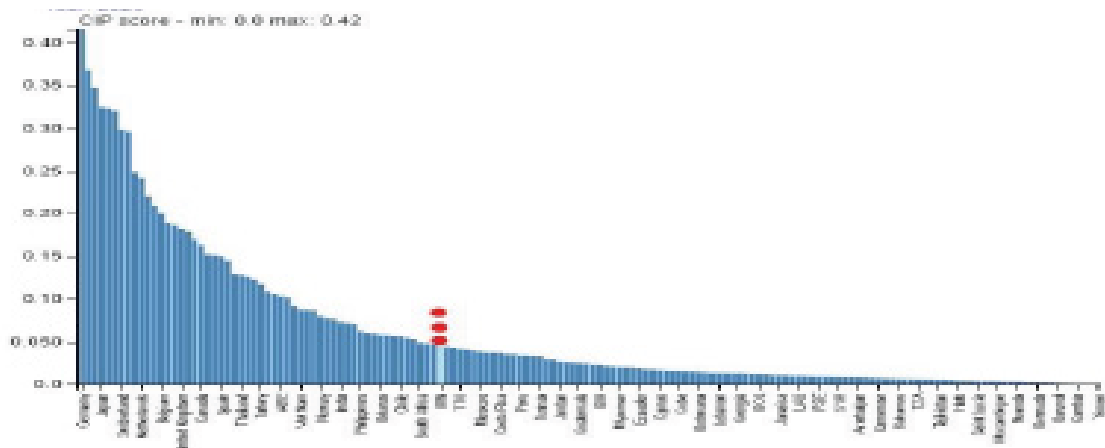
۱. در این گزارش منظور از صنعت، صنایع کارخانه‌ای یا صنعت ساخت است.

2. Manufacturing value Added Per Capita (MVAPC)
3. Manufacturing Export Per Capita (MXPC)
4. Medium – and High – Tech MVA Share in Total Manufacturing Value Added (MHVASH)
5. Manufacturing Value Added share in total GDP (MVASH).
6. Medium and High – tech manufactured Exports shave in total manufactured exports (MHXsh).
7. Manufactured Exports share in total exports (MXsh).
8. Impact of a Country on World Manufacturing Value Added (ImWVA).
9. Impact of a Country on World Manufactured Exports (ImWMT).

مقایسه تطبیقی رقابت پذیری صنعتی کشورهای جهان

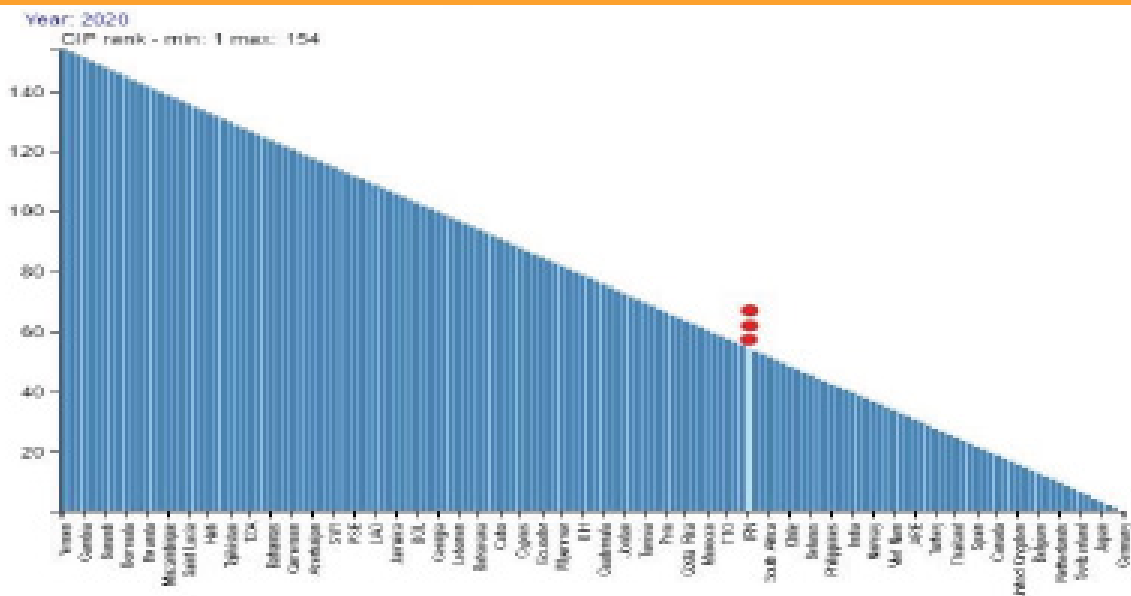
بررسی وضعیت امتیاز و رتبه عملکرد رقابت صنعتی کشورهای جهان در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد، کشور آلمان با امتیاز ۰/۴۱۶ در رتبه اول قرار دارد. کشورهای چین، ایرلند، ژاپن، کره جنوبی، آمریکا، سوئیس، تایوان، سنگاپور و هلند به ترتیب با دارا بودن بیشترین امتیاز بعد از آلمان در رتبه‌های دوم تا دهم عملکرد رقابت صنعتی قرار دارند. به عبارت دیگر ۱۰ کشور مورد اشاره در بین ۱۵۴ کشور مورد بررسی توسط یونیدو از بیشترین میزان رقابت پذیری صنعتی برخوردار هستند. جایگاه ایران در شاخص عملکرد رقابت صنعتی در نمودارهای ۱ و ۲ مشخص شده است. ایران در سال ۲۰۲۰ (۱۳۹۹ ه.ش) با کسب امتیاز ۰/۰۴۶ در رتبه ۵۵ در میان ۱۵۴ کشور جهان بعد از کشورهای ترکیه (با امتیاز ۰/۱۱۷ و رتبه ۲۸)، امارات متحده عربی (با امتیاز ۰/۱۰۲ و رتبه ۳۱)، اندونزی (با امتیاز ۰/۰۷۶ و رتبه ۳۹)، عربستان سعودی (با امتیاز ۰/۰۷۲ و رتبه ۴۱)، بحرین (با امتیاز ۰/۰۵۷ و رتبه ۴۸) و قطر (با امتیاز ۰/۰۵۳ و رتبه ۵۱) قرار دارد. گفتنی است متوسط امتیاز عملکرد رقابت صنعتی کشورهای جهان در سال ۲۰۲۰، ۰/۰۶۲ است و ایران با امتیاز ۰/۰۴۶، پایین‌تر از متوسط جهانی شاخص رقابت پذیری صنعتی قرار دارد و در زمره کشورهای در حال صنعتی با درآمد متوسط^۱ قرار می‌گیرد.

نمودار ۱. مقایسه امتیاز عملکرد رقابت صنعتی (cip score) کشورهای جهان در سال ۲۰۲۰ میلادی

Source: UNIDO, ۲۰۲۲.

نمودار ۲. مقایسه رتبه عملکرد رقابت صنعتی (cip Rank) کشورهای جهان در سال ۲۰۲۰ میلادی

1. Middle-Income Industrializing.

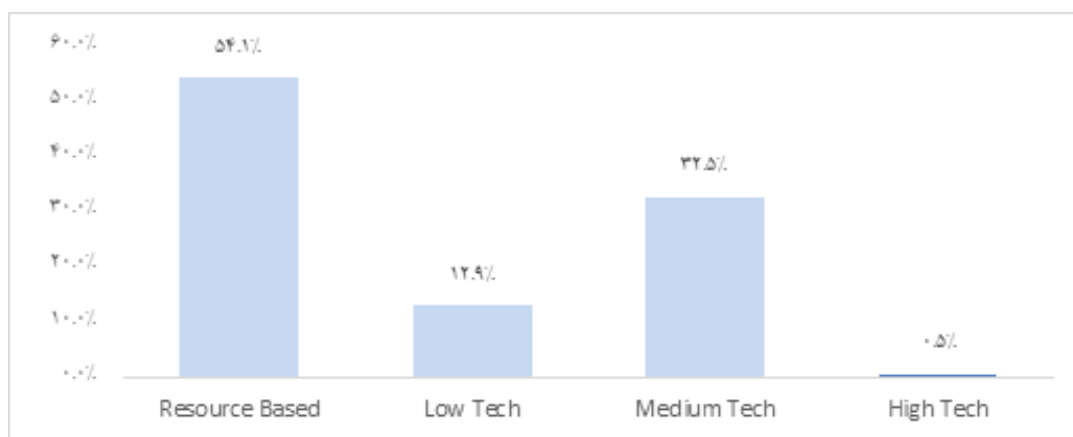
[بررسی عملکرد رقابت پذیری صنعتی در ایران]

بر اساس گزارش یونیدو وضعیت محصولات صنایع کارخانه‌ای ایران در سال ۲۰۲۰ بر اساس سطح فناوری در خروجی بخش صنعت، در نمودار ۳ ارائه شد. همان‌گونه که در این نمودار نشان داده شد، ۵۴/۱ درصد از محصولات صنعتی کشور، منابع محور (RB) هستند. به عبارت دیگر، بیشتر از مشتقات نفتی، منابع طبیعی خدادادی و مواد خام هستند و معمولاً با فرایندهای اولیه و تحت مهارت‌های ساده تولید می‌شوند. محصولات با فناوری سطح متوسط (MT) با سهم ۳۲/۵ درصد در جایگاه دوم قرار دارد و این سطح از فناوری بیشتر در صنایع خودروسازی و فلزی قابل مشاهده است. فناوری با سطح پایین (LT) در محصولات صنعتی کشور دارای سهم ۱۲/۹ درصد است و در این نوع فناوری سطح تحقیق و توسعه پایین است و به مهارت نسبتاً ساده نیاز دارند و مصادیق عمده آنها پوشاک، کفش و کالاهای مصرفی بی‌دوام هستند.

دامنه نفوذ فناوری‌های پیشرفته یا با سطح فناوری بالا (HT) در محصولات صنعتی کشور پایین بوده و سهم این صنایع ۰/۵ واحد درصد است. در این نوع فناوری، هزینه تحقیق و توسعه و سرعت تغییر آن بالا بوده و از ارزش افزوده بالایی برخوردارند و به دانش و مهارت بالایی نیز نیاز دارند که از آن جمله می‌توان به فناوری محصولات الکترونیکی اشاره کرد.

بررسی تغییرات سطح فناوری محصولات صنعتی ایران از سال ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۰ گویای این حقیقت است که در این سال‌ها از سهم محصولات صنعتی منابع محور کاسته و بر سهم محصولات با فناوری سطح متوسط افزوده شده است. گفتنی است سهم محصولات صنعتی منابع محور و محصولات با سطح فناوری متوسط در سال ۲۰۱۷ به ترتیب ۶۵/۸ و ۲۵/۵ درصد بود. این میزان تحول در سطوح فناوری و چرخش به سمت محصولات صنعتی با فناوری پیشرفته نکته‌ای مثبت در خروجی بخش صنعت ایران محسوب می‌شود اما پسرقت در سطح فناوری محصولات صنعتی پیشرفته (های تک) برای بخش صنعت ایران نکته‌ای منفی تلقی می‌شود. این امر بیانگر یک چالش اساسی در رقابت پذیری صنعتی ایران است و لازم است در سیاستگذاری‌های صنعتی در قالب استراتژی‌های توسعه صنعتی و برنامه‌های پنج‌ساله توسعه به خصوص برنامه هفتم توسعه پیش روی مورد تأکید و چاره‌اندیشی قرار گیرد. گفتنی است سهم محصولات صنعتی با فناوری پیشرفته یا های تک در سال ۲۰۱۷، ۰/۹ واحد درصد بود که در سال ۲۰۲۰ به ۰/۵ واحد درصد کاهش یافت.

نمودار ۳. سطح فناوری محصولات صنعتی یا کارخانه‌ای ایران در سال ۲۰۲۰ میلادی

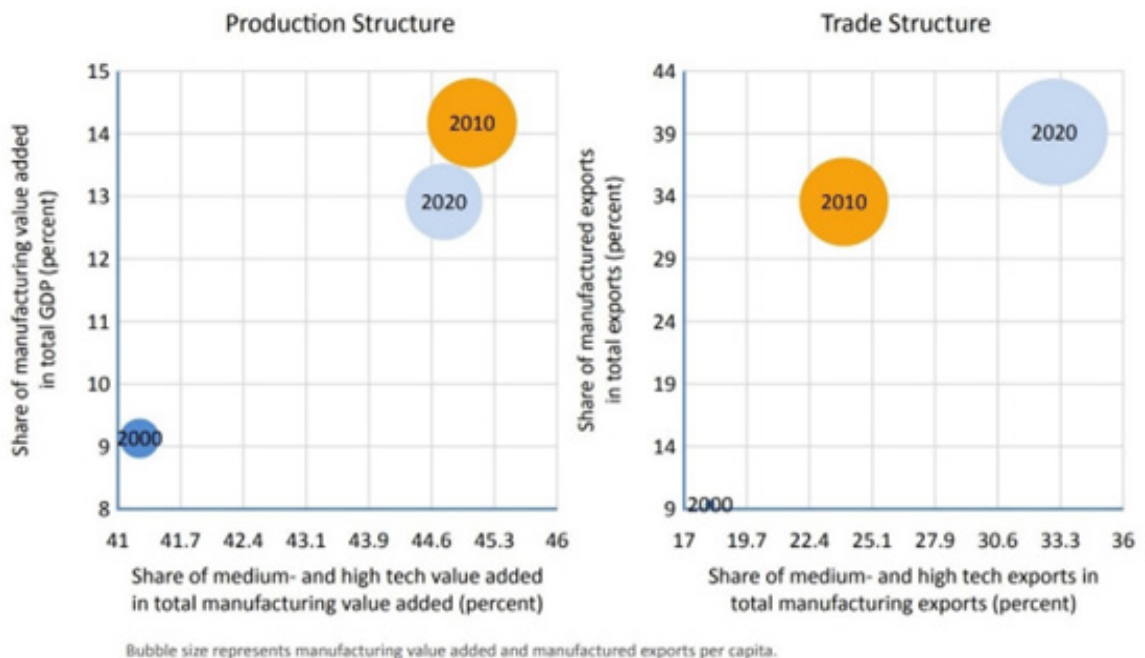
Source: UNIDO, Competitive Industrial Performance Index ۲۰۲۲.

در نمودار ۴ تحول ساختار تولید و صادرات صنعتی ایران طی بیست سال اخیر ارائه شد. همان‌گونه که در این نمودار نشان داده شد، ساختار تولید (Production Structure) صنعتی ایران از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ (سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۹) هم‌زمان با سال‌های برنامه سوم و چهارم توسعه دچار تحولات اساسی شد و سهم بخش صنعت در تولید ناخالص داخلی (GDP) از حدود ۹ درصد به ۱۴ درصد در سال ۲۰۱۰ افزایش یافت و در همین دوره زمانی سهم ارزش افزوده صنایع با سطح فناوری متوسط و پیشرفته از کل ارزش افزوده بخش صنعت کشور از ۴۱ درصد به حدود ۴۵ درصد افزایش پیدا کرد. همان‌گونه که در نمودار ۵ نیز نمایان است، روند بلندمدت شاخص سهم ارزش افزوده صنایع با سطح فناوری متوسط و پیشرفته از کل ارزش افزوده بخش صنعت کشور به‌استثنای سال ۲۰۱۰ در محدوده ۴۰ تا ۴۵ درصد در نوسان بود و طی دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۳ با

افت شدیدی مواجه شد به گونه‌ای که به کمتر از ۴۰ درصد رسید. در سال‌های اخیر این شاخص روی رقم ۴۵ درصد ثابت مانده است اما در فاصله سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ (۱۳۸۹-۱۳۹۹) هم‌زمان با سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه، شرایط کاملاً متفاوت با قبل بود و بخش صنعت ایران هم از بعد ارزش افزوده صنعتی و سهم در اقتصاد ملی و هم از بعد سطح فناوری، کوچک‌تر و دچار پسرقت شد به گونه‌ای که سهم بخش صنعت در اقتصاد در سال ۲۰۲۰ (سال ۱۳۹۹) به ۱۲/۹ درصد و سهم صنایع با فناوری متوسط و پیشرفته به حدود ۴۴ درصد تنزل پیدا کرد. به عبارت دیگر در سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه در مقایسه با دو برنامه سوم و چهارم توسعه، ساختار تولید صنعتی کشور تضعیف شد و از نقش آن در اقتصاد ملی کاسته شد.

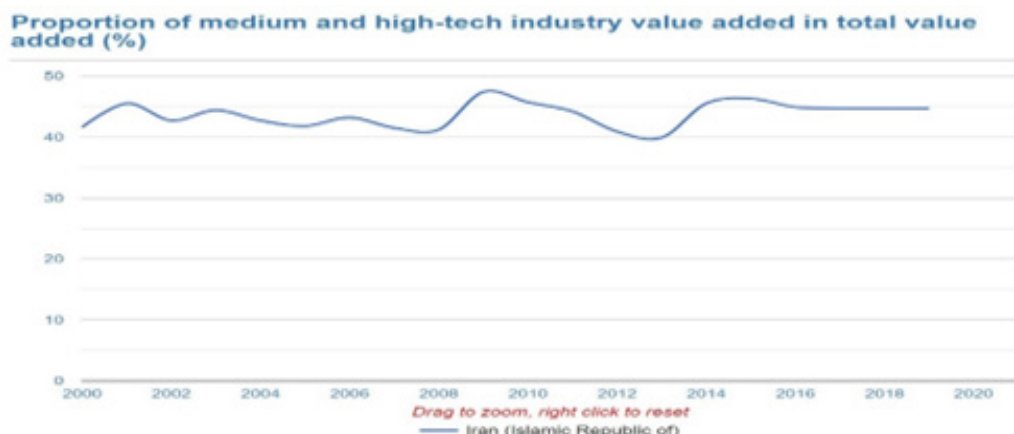
همچنین تحول در ساختار صادرات (Trade Structure) صنعتی ایران در دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ حکایت از این امر دارد که برخلاف تحولات ساختار تولید صنعتی، ساختار تجارت صنعتی کشور روندی صعودی داشته است و سهم صادرات صنعتی از کل صادرات غیرنفتی کشور از حدود ۹ درصد در سال ۲۰۱۰ به حدود ۴۰ درصد در سال ۲۰۲۰ و سهم صادرات محصولات با سطح فناوری متوسط و پیشرفته نیز از حدود ۱۸ به ۳۳ درصد افزایش پیدا کرد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که عملکرد صنعتی کشور در سال‌های برنامه پنجم و ششم توسعه از بعد تحول در ساختار تولید صنعتی دارای پسرقت و از بعد تحول در ساختار تجارت صنعتی دارای پیشرفت بوده است.

نمودار ۴. تحول در ساختار تولید و تجارت ایران طی دوره ۲۰۰۰-۲۰۲۰ میلادی

Source: Ibid.

نمودار ۵. روند بلندمدت نقش صنایع با سطح فناوری متوسط و پیشرفته در اقتصاد ایران

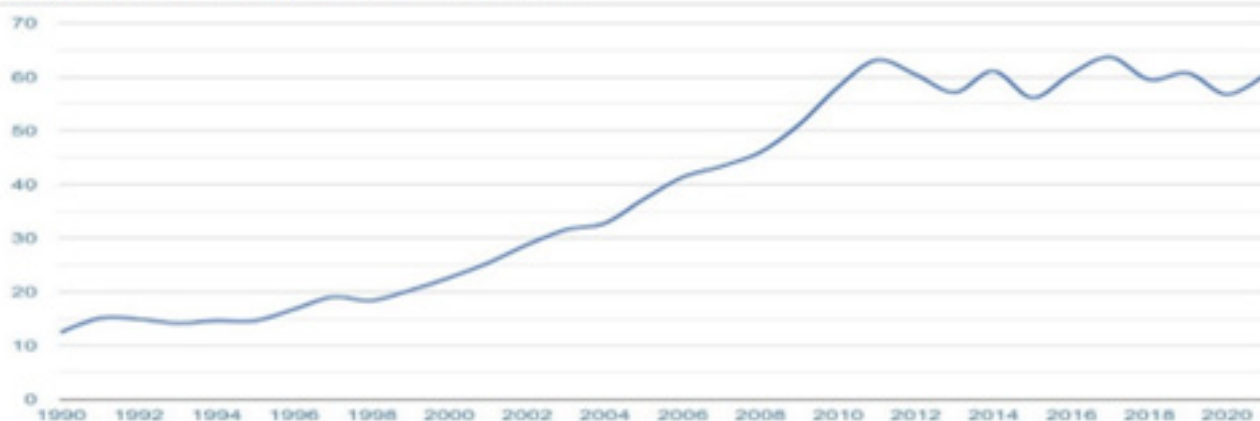
Source: Ibid.

همان‌گونه که در نمودار ۶ نشان داده شد، در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ طی ۱۰ سال میزان ارزش‌افزوده بخش صنعت ایران به بیش از سه برابر افزایش یافت به‌گونه‌ای که از حدود ۲۰ میلیارد دلار به قیمت ثابت سال ۲۰۱۵ به حدود ۶۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ رسید. از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ میزان ارزش‌افزوده صنعتی ایران به‌طور میانگین حول و حوش ۶۰ میلیارد دلار در نوسان بوده است. به‌عبارت‌دیگر طی دوره ۱۰ ساله اخیر میزان خلق ارزش در بخش صنعت ایران ثابت مانده و به نوعی فریز شده است و این نکته‌ای قابل تأمل است که میزان ارزش‌افزوده بخش صنعت ایران در سال ۲۰۲۰ (سال ۱۳۹۹) معادل همان ارزش‌افزوده سال ۲۰۰۹ (سال ۱۳۸۸) است. به‌نظر می‌رسد ریشه اصلی متوقف شدن موتور خلق ارزش در بخش صنعت کشور در یک دهه اخیر هم‌زمان با شروع تحریم‌های شدید غرب از اوایل دهه ۹۰ (سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) و تداوم و تشدید آن در سال‌های اخیر در قالب ناکامی در قبل و بعد از تصویب برجام، اشتباهات سیاستی و چالش‌های مدیریتی داخلی (از قبیل فراجاهش نرخ ارز، بی‌ثباتی در قوانین و مقررات و بخشنامه‌ها، کمبود مواد اولیه، کمبود نقدینگی واحدهای تولیدی و ...) و درنهایت افزایش هزینه‌های مبادله است که با نامساعد ساختن محیط کسب‌وکار مانع از روند رو به رشد ارزش‌افزوده صنعتی ایران شده است.

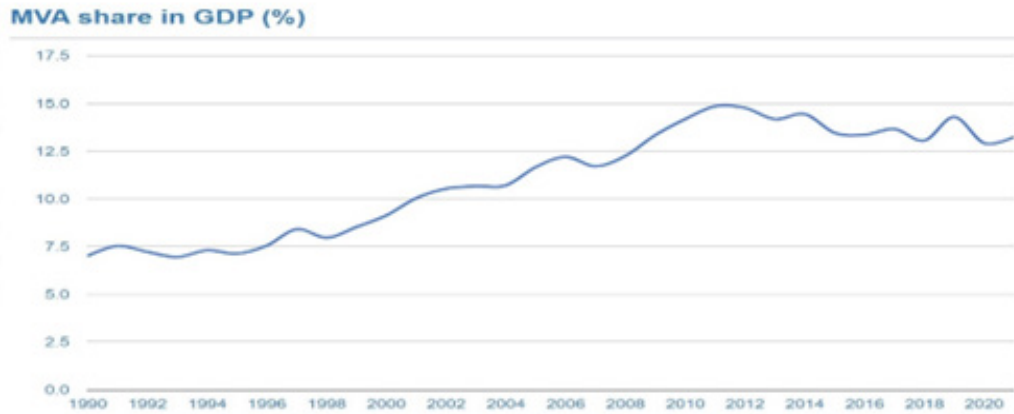
نمودار ۶. روند بلندمدت ارزش‌افزوده صنعتی ایران به قیمت ثابت سال ۲۰۱۵ میلادی

MVA (constant 2015 USD) in Billions

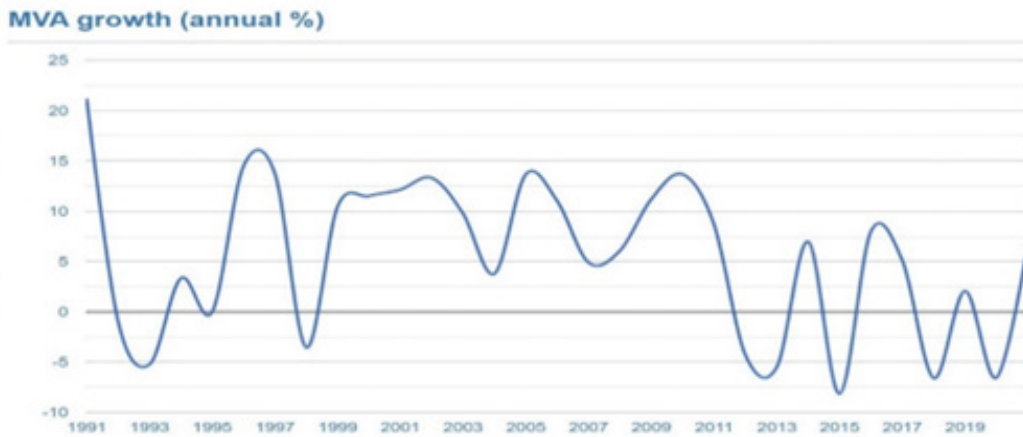
روند بلندمدت سهم بخش صنعت در اقتصاد ایران حاکی از روند صعودی خلق ارزش از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ است و از شروع دهه ۹۰، جایگاه بخش صنعت در اقتصاد ایران دچار افول شد (نمودار ۷) و همان‌گونه که در نمودار ۸ قابل مشاهده است، در این سال‌ها رشد صنعتی پرنوسان و عمدتاً منفی بود. سال‌های برنامه سوم و چهارم توسعه (سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۹) نقطه عطف شکوفایی و رشد صنعتی بود و رشد صنعتی در این سال‌ها در محدوده ۵ تا ۱۵ درصد در نوسان بود و به‌رغم نوسانی بودن، رشد حداقلی مثبت ۵ درصد داشت. مقایسه هم‌زمان نمودارهای ۸ و ۹ گویای همگرایی بین نرخ رشد صنعتی و نرخ رشد اقتصادی ایران است و این بیانگر اهمیت و میزان اثرگذاری بخش صنعت در اقتصاد ایران دارد. دامنه نوسان نرخ رشد اقتصادی و صنعتی طی ۱۰ سال اخیر بین رشد ۷/۵ و -۷/۵ درصد بود.

نمودار ۷. روند بلندمدت نقش بخش صنعت در اقتصاد ایران

Source: Ibid.

نمودار ۸. روند بلندمدت نرخ رشد بخش صنعت ایران

Source: Ibid.

نمودار ۹. روند بلندمدت نرخ رشد اقتصاد ایران

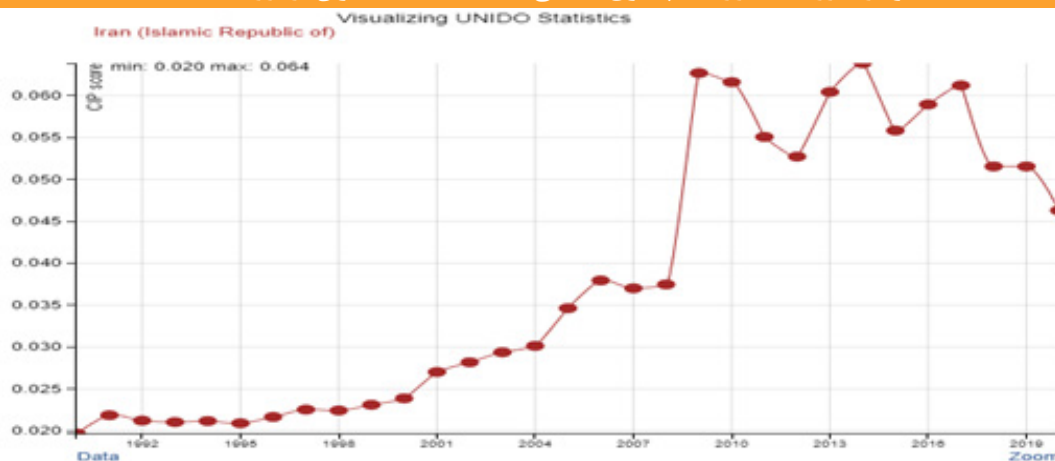
Source: Ibid.

در این بخش روند شاخص‌های مختلف عملکرد رقابت صنعتی (CIP) طی دوره بلندمدت ۱۹۹۰-۲۰۲۰ مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. همان‌گونه که در نمودارهای ۱۰ و ۱۱ نشان داده شد، امتیاز عملکرد رقابت صنعتی (CIP score) ایران از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۰۸ میلادی هم‌زمان با شروع بحران مالی غرب پس از یک جهش صعودی، در این سال‌ها به تدریج افزایش یافت و در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ (سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۰) با شروع تحریم‌های جدید غرب و تشدید آن دچار افت شد و در سال‌های بعد به دلیل شکل‌گیری فضای پس‌ابرجامی و کمتر شدن فشارهای تحریمی تا حدودی بهبود پیدا کرد. از سال ۲۰۱۷ (سال ۱۳۹۶) روند نزولی رقابت‌پذیری صنعتی ایران شروع شد و از رقم ۰/۰۶۲ به رقم ۰/۰۵۲ در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ (سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸) تنزل یافت و مجدداً در سال ۲۰۲۰ با شروع همه‌گیری کووید-۱۹ و تأثیرات آن بر بخش تولید همانند بقیه کشورهای جهان ظرفیت تولید در کشور کاهش پیدا کرد و مقدار این شاخص به رقم ۰/۰۴۶ رسید.

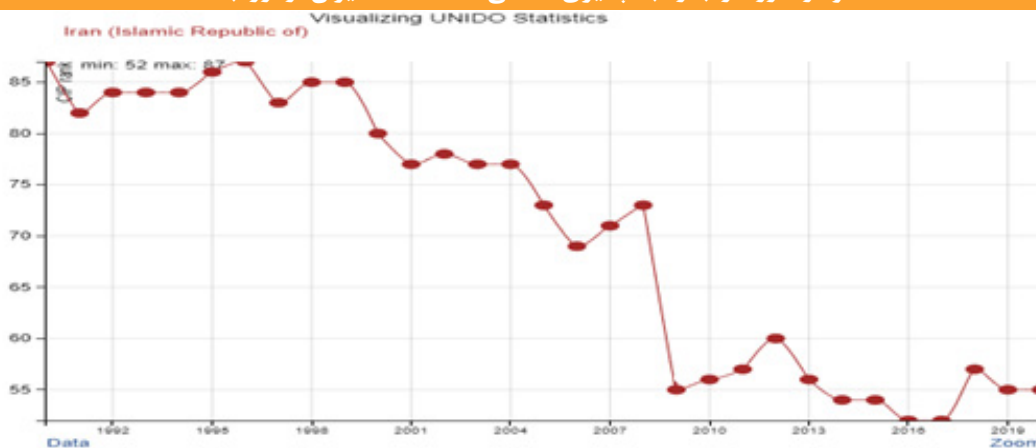
در همین دوره، جایگاه یا رتبه عملکرد رقابت صنعتی ایران (CIPrank) در بین کشورهای مختلف جهان تا سال ۱۹۹۸ تقریباً یکنواخت و به‌طور میانگین در رتبه ۸۵ قرار داشته و از این به بعد با روند نزولی مواجه شد که کماکان ادامه دارد. افت شدید حدود ۲۰ پله‌ای رتبه ایران در سال ۲۰۰۹ (کاهش از ۷۳ به ۵۵) در مقابل صعود تقریباً ۳۰ پله‌ای امتیاز ایران (افزایش از ۰/۰۳۷ به ۰/۰۶۵) در همین سال حاکی از آن است که هرچند در فضای داخلی اقتصاد با پیشرفت خوبی در بخش صنعت مواجه بودیم اما در مقایسه نسبی با کشورهای مختلف جهان تنزل کردیم. در حال حاضر عملکرد رقابت‌پذیری صنعتی ایران در میان ۱۵۴ کشور جهان در جایگاه ۱۵۵ام قرار دارد که همانند جایگاه ایران در سال ۲۰۰۹ (سال ۱۳۸۸) است. درنهایت با توجه به مقایسه تحلیل نمودارهای زیر می‌توان نتیجه گرفت، عمده چالش تولید صنعتی ایران در زمینه رقابت‌پذیری صنعتی در سال‌های اخیر به‌خصوص از سال ۲۰۱۷ (سال ۱۳۹۶) تاکنون، کاهش ظرفیت تولید صنعتی است که باید تدبیر و چاره‌اندیشی شود.

نمودار ۱۰. روند امتیاز رقابت‌پذیری صنعتی (CIPSCORE) ایران در دوره بلندمدت

Source: Ibid.

نمودار ۱۱. روند رتبه رقابت‌پذیری صنعتی (CIPrank) ایران در دوره بلندمدت

Source: Ibid.

[نتیجه گیری و توصیه های سیاستی]

در دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ دارای روند رو به بهبودی و صعودی بود و سهم صادرات صنعتی از کل صادرات غیرنفتی کشور از حدود ۹ به حدود ۴۰ درصد و سهم صادرات محصولات با سطح فناوری متوسط و پیشرفته از ۱۸ به ۳۳ درصد افزایش پیدا کرد.

بررسی داده های سری زمانی یونیدو حکایت از این دارد که روند بلندمدت ارزش افزوده صنعتی ایران طی دوره بیست ساله ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ صعودی بود و از حدود ۱۲ میلیارد دلار به قیمت ثابت ۲۰۱۵ در سال شروع این دوره، به ۲۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ و با ادامه این روند به حدود ۶۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ رسید اما از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ میزان خلق ارزش در بخش صنعت ایران به طور میانگین حول رقم ۶۰ میلیارد دلار در نوسان بود و تقریباً ثابت مانده است. این نکته قابل تأمل است که میزان ارزش افزوده بخش صنعت ایران در سال ۲۰۲۰ (سال ۱۳۹۹) با ارزش افزوده صنعتی سال ۲۰۰۹ (سال ۱۳۸۸) یکسان است. این موضوع می تواند دلایل مختلفی داشته باشد اما عمده ترین آن می تواند اشتباهات سیاستی و چالش های مدیریتی داخلی در پی تشدید تحریم های غرب از اوایل دهه ۹۰ (سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) و تداوم آن در سال های بعد و شرطی شدن اقتصاد ایران در نتیجه فضای برجامی و افت شدید سرمایه گذاری و منفی شدن آن باشد. براساس نظرات فعالان اقتصادی و نتایج به دست آمده از مطالعات پایش محیط کسب و کار اتاق ها، وزارت اقتصاد، مرکز پژوهش های مجلس و ... می توان نتیجه گرفت، اورشوتینگ نرخ ارز به ویژه در اوایل سال ۱۳۹۷ هم زمان با خروج آمریکا از برجام، بی ثباتی در مقررات و بخشنامه های دولتی، عدم مدیریت زنجیره تأمین مواد اولیه مورد نیاز واحدهای تولیدی، عدم تأمین مالی واحدهای تولیدی و در نهایت افزایش سنگین هزینه های مبادله می تواند مهم ترین دلیل متوقف شدن موتور خلق ارزش در بخش صنعت ایران قلمداد شود. عمده چالش رقابت پذیری صنعتی ایران در سال های اخیر از محل افت تولید محصولات صنعتی است که از اوایل سال ۱۳۹۷ هم زمان با تحولات متغیرهای کلان اقتصادی مانند نرخ ارز و تبعات بعدی آن در اقتصاد ایران به وقوع پیوست. سهم پایین محصولات صنعتی با سطح فناوری پیشرفته (های تک) و پسرقت آن در سال های اخیر در اقتصاد ایران و نرخ رشد منفی سرمایه گذاری به دلیل وجود شرایط ناطمینانی فضای برجامی حاکم بر اقتصاد کشور ضرورت این موضوع را نمایان می سازد که باید در سیاستگذاری های انتخابی دولت در قالب استراتژی توسعه صنعتی و برنامه های پنج ساله توسعه به خصوص برنامه هفتم توسعه پیش روی، امکان افزایش رقابت پذیری صنعتی در صنایع پیشران را عمدتاً در وهله اول از طریق گسترش تولید صنعتی و در مراحل بعدی با ارتقای کیفیت یا محتوای فناوری محصولات تولیدی فراهم ساخت.

هدف این مطالعه، بررسی وضعیت رقابت پذیری صنعتی یا محصولات کارخانه ای ایران با استفاده از داده های سری زمانی یونیدو طی بیست سال اخیر است. این مطالعه از نوع کاربردی و روش تحقیق از نوع اسنادی و تحلیل آماری است.

در این مطالعه برای بررسی وضعیت رقابت پذیری صنعتی از شاخص عملکرد رقابت صنعتی (GIP) یونیدو استفاده شد. شاخص رقابت صنعتی یونیدو از سه بخش اصلی ظرفیت تولید و صادرات محصولات کارخانه ای، تعمیق و ارتقای فناوری و شاخص های اثرگذاری جهانی تشکیل شده است که هر کدام از این بخش ها چندین شاخص کمی دارد که مورد اندازه گیری قرار می گیرد. مقدار عددی این شاخص بین صفر و یک قرار دارد و هر چه این عدد به یک نزدیک تر باشد بیانگر عملکرد بالاتر آن کشور در رقابت پذیری صنعتی است. براساس اطلاعات یونیدو، آلمان در سال ۲۰۲۰ با کسب امتیاز ۰/۴۱۶ در میان ۱۵۴ کشور مورد بررسی در رتبه اول عملکرد رقابت صنعتی قرار دارد و کشورهای چین، ایرلند، ژاپن، کره جنوبی و آمریکا در رتبه های بعدی قرار دارند. ایران در سال ۲۰۲۰ (سال ۱۳۹۹) با کسب امتیاز ۰/۰۴۶ در جایگاه ۵۵ ام جهان قرار دارد و وضعیت عملکرد ایران پایین تر از متوسط جهانی این شاخص است. عملکرد رقابت پذیری صنعتی در مقایسه با کشورهای منطقه در جایگاهی پایین تر از کشورهای ترکیه (رتبه ۲۸)، امارات متحده عربی (رتبه ۴۱)، عربستان سعودی (رتبه ۴۱)، بحرین (رتبه ۴۸) و قطر (رتبه ۵۱) قرار دارد. بررسی سطح فناوری محصولات صنعتی یا کارخانه ای ایران در سال ۲۰۲۰ حاکی از آن است که در بخش خروجی بخش صنعت، ۵۴/۱ درصد محصولات منابع محور (RB) و بیشتر از مشتقات نفتی، منابع نفتی و مواد خام هستند. ۳۲/۵ درصد محصولات دارای فناوری با سطح متوسط (MT)، ۱۲/۹ درصد محصولات دارای فناوری با سطح پایین (LT) و فقط ۰/۵ واحد درصد محصولات صنعتی ایران از نوع های تک یا دارای سطح فناوری پیشرفته (HT) است که در مقایسه با رقم ۰/۹ واحد درصد سال ۲۰۱۷ با پسرقت مواجه بودیم. براساس تحولات در ساختار تولید و تجارت بخش صنعت ایران طی بیست سال اخیر می توان نتیجه گرفت، سهم بخش صنعت در تولید ناخالص داخلی ایران در فاصله سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ هم زمان با سال های برنامه پنجم و ششم به ۱۴ درصد و سهم ارزش افزوده صنایع با فناوری متوسط و پیشرفته از کل ارزش افزوده بخش صنعت کشور از ۴۱ به ۴۵ درصد افزایش یافت اما در فاصله سال های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ هم زمان با سال های برنامه پنجم و ششم توسعه ساختار تولید صنعتی دچار پسرقت شد و سهم بخش صنعت در اقتصاد ملی به ۱۲/۹ درصد و سهم صنایع با فناوری متوسط و پیشرفته به حدود ۴۴ کاهش و ثابت شد. تحول در ساختار تجارت صنعتی ایران

[منابع و مأخذ]

1. <https://stat.unido.org/database/CIP%202022>
2. <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report>
3. UNIDO, Competitive Industrial Performance Index 2022.
4. UNCTAD, World Investment Report 2022.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir